

GYURGYÍK LÁSZLÓ

QUO VADIS, SZLOVÁKIAI MAGYAROK?

A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG DEMOGRÁFIAI HELYZETE ÉS LEHETSÉGES NÉPESEDÉSPOLITIKAI ALTERNATÍVÁI

A szlovákiai magyar lakosság száma 1921 és 2001 között 650 597-ről 520 528-ra, azaz 130 069 fővel, 20,0%-kal csökkent. (Ugyanezen idő alatt Szlovákia lakosainak száma 3 000 870-ről 5 379 455-re, 2 378 585 fővel, 79,3%-kal növekedett.) A magyar lakosság számának változása 1921 és 2001 között nem volt folyamatos. Demográfiai szempontból a magyar lakosság számának változása három időszakra golyolható:

1) 1921 és 1950 között a magyarok száma csökkent. Az első világháborút követően a csökkenés a magyar középrétegek egy részének zömmel Magyarországra történő átköltözésével, a többes kötődésűek gyakran csak statisztikai nemzetiségváltásával, továbbá a zsidóság egy részének a magyarságról történő „statisztikai leválasztásával” magyarázható. A második világháború alatt és az ezt követő években egymással ellentétes előjelű folyamatok zajlottak: a Magyarországhoz visszacsatolt területeken a vegyes kötődésűek egy része újfent magyarnak vallotta magát, ugyanakkor a haláltáborokba elhurcolt zsidók csökkentették a magyarság számát. A magyarság száma legnagyobb mértékben a negyvenes évek második felében csökkent a kitelepítések, lakosságcsere, reszlovakizáció, deportálások következtében. Mindezek hatására az 1950-es népszámlálás alkalmával 237 805-tel volt alacsonyabb a magyarok száma, mint 1930-ban.

2) A magyarság száma 1950 és 1991 között – az egymást követő évtizedekben – csökkenő mértékben emelkedett. Az 1950-es évek kimagaslóan magas növekménye kisebb részben a magas természetes szaporodásra, ettől jelentősen nagyobb mértékben a korábban reszlovakizált magyarok magyarságvállalására vezethető vissza. Az 1960-as években a jelentős természetes szaporodást még kiegészítette a magyar identitást vállalók egy részének „statisztikai visszatérése” a magyarok körébe. Az 1970-es és az 1980-as években már csökkenő, de még mindig jelentős mértékű természetes szaporodásnak – az asszimilációs, nemzetváltási folyamatok következtében – csak egy töredéke mutatkozott meg a magyar lakosság népszámlálási adatok szerinti számaadataiban. Ugyanakkor a rendszerváltás és az 1991. évi népszámlálás közti időszakban a korábban magát szlováknak vallók – egy területileg és korösszetétel szerint is eltérő összetételű része – magát magyarnak vallotta. (A '80-as években zajló demográfiai folyamatokra és azok értékelésére a későbbiekben még visszatérünk.)

3) A szlovákiai magyarság népesedéstörténetének harmadik szakasza az 1990-es évektől napjainkig tartó időszak, melyet jelentős mértékű magyarságfogyás jellemez. 1991 és 2001 között a magyarok száma 47 ezer fővel csökkent. A fogyatkozás meghatározó összetevői a magyar-szlovák asszimilációs folyamatok, a természetes szaporodást felváltó fogyás és a rejtett migráció.¹

1. táblázat

A szlovákiai magyarok számának, arányának változása az egyes évtizedekben 1921–2001

Évek	Növekedés/csökkenés			
	Szlovákia		Magyarok	
	<i>szám szerint</i>	<i>%</i>	<i>szám szerint</i>	<i>%</i>
1921–1930	328 923	11,0	-58 260	-9,0
1930–1950	112 524	3,4	-237 805	-40,1
1950–1961	731 729	21,3	164 250	46,3
1961–1970	363 244	8,7	33 224	6,4
1970–1980	453 878	10,0	7484	1,4
1980–1991	283 167	5,7	7806	1,4
1991–2001	105 120	2,0	-46 768	-8,2

Forrás: Népszámlálási adatok

Az ezredfordulót megelőző és az azt követő években a magyar népesség számának vizsgálata több szempontból is különbözik. Az 1990-es évek demográfiai folyamatainak a vizsgálatára a 2001. évi népszámlálás adatainak a közzététele után – azaz az évtizedet behatároló két népszámlálás adatainak az ismeretében – került sor. Az ezredfordulót követő évek népesedési folyamatait az előző évtized és főleg az utolsó két népszámlálás adatainak a figyelembevételével elemezzük, illetve ezek alapján becsüljük a magyar lakosság számának alakulását a 2011. évi népszámlálás időpontjában.²

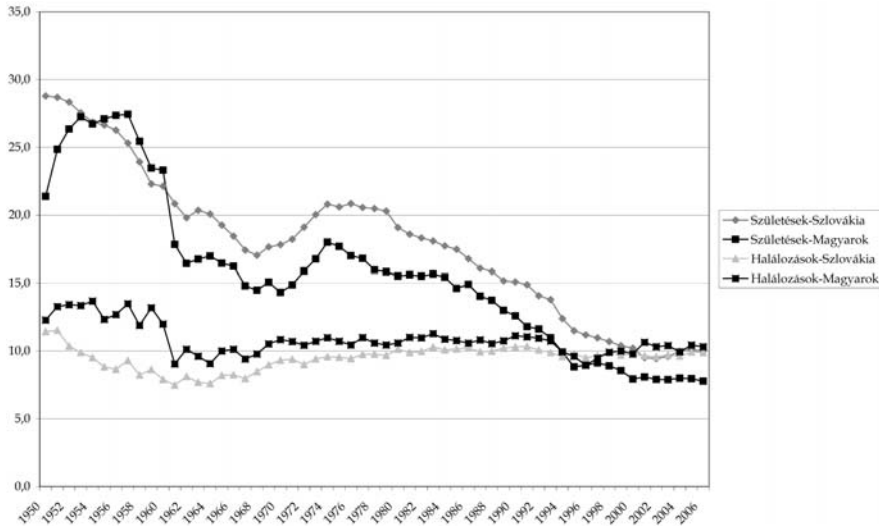
A szlovákiai magyarok népmozgalma az 1990-es években és az ezredfordulót követő években

A magyar lakosság természetes szaporodásának évtizedek óta megfigyelhető jellemzője, hogy születési rátája folyamatosan alacsonyabb, a halálozási mutatói pedig magasabbak az országos rátánál.³

Ez a megállapítás érvényes az 1991-től napjainkig tartó időszakra is. A 2001–2010 közötti évek utolsó három évének adatait a korábbi évek (regisztrált) adatai alapján becsüljük. (Az előző évek adatainak változásait figyelembe véve az eltérések a becslés és későbbiekben nyilvánosságra kerülő adatok között nagy valószínűséggel elhanyagolhatóak lesznek.)

1. ábra

A magyar lakosság természetes népmozgalma Szlovákiában, 1950–2006

Forrás: Népmozgalmi adatok

Az 1990-es évek és az ezredfordulót követő évtized demográfiai trendjei nem elhanyagolható mértékben különböznek. 1991 és 2000 között 54 923 magyar nemzetiségű gyermek születését regisztrálták, a 2001–2010 közötti években ettől jelentősen kevesebb, mintegy 40 ezer magyarként regisztrált gyermek születésével számolunk. Azaz az ezredfordulót követő első évtizedben mintegy 27%-kal tételezünk fel alacsonyabb magyar születésszámot, mint az ezt megelőző évtizedben. A halálozások számában sokkal kisebbek az eltérések a két évtizedben. A 90-es években 57 068 magyar nemzetiségű elhalálozottat regisztráltak, a rákövetkező 2001–2010 közötti években 53 ezer főre becsüljük a magyar nemzetiségű elhalálozottak számát. Mindkét évtizedben magasabb a halálozások száma a születéseknél, ezért az 1990-es években a természetes fogyás több mint kétezer fővel, az ezredfordulót követő évtizedben mintegy 13 ezer fővel csökkenti a regisztrált adatok alapján a magyar lakosság számát.

2. táblázat

A szlovákiai magyarok természetes népmozgalma, 1991–2010

Évek	Regisztrált adatok		Várható adatok		
	Születések száma	Halalozások száma	Születések száma	Halalozások száma	Természetes szaporodás
1991–2000	54 923	57 068	55 747	67 911	-12 164
2001–2010	39 895	52 948	40 493	63 538	-23 044

Forrás: Népmozgalmi adatok, saját számítás

A fentiekben a magyar nemzetiségűek regisztrált, azaz a hivatalosan közzétett népmozgalmi adataival számoltunk. Egy, a 2009. évben befejezett vizsgálatunkban (mely a korábbi évek országos szintű adatainak elemzéseinél mélyrehatóbb, komplexebb elemzést tett lehetővé) járási szintű adatokkal dolgoztunk.⁴ Ez a vizsgálat a magyar nemzetiségűek regisztrált népmozgalmi adatainak inkonzisztenciáját mutatta ki, azaz jelentős eltérésekre mutatott rá a járáások összlakosságának és magyar lakosságának adatai között. Előzetes elvárásainkhoz képest igen nagy eltérések elsősorban a halálozások számának alakulásában mutatkoztak. Ezért a magyar lakosság korcsoportok szerinti megoszlásának figyelembevételével számoltuk ki a magyarok úgynevezett várható születéseinek és halálozásainak a számát. Ezeket az úgynevezett várható adatokat találjuk táblázatunk második részében.

Mint megfigyelhető, a halálozások mellett a születések várható száma is meghaladja regisztrált számukat. A várható születések száma 1,5%-kal, a várható halálozások száma viszont 19%-kal magasabb a regisztráltnál.

Az 1990-es és az ezredfordulót követő évtizedre is jellemző, hogy mintegy 10-10 ezer fővel volt magasabb a magyar lakosság természetes fogyása a várható adatok szerint, mint a regisztrált adatok alapján. Ennek alapján visszamenőleg, azaz az 1990-es évekre vonatkozólag is korrigálnunk kell a magyarságfogyással kapcsolatos korábbi feltevéseinket.

A regisztrált adatok szerint 1991-ben a magyar nemzetiségű népesség még 437 fős természetes szaporodást mutatott ki, a várható adatok szerint viszont már 463 fővel megfogyatkozott a számuk. 2001-ben a regisztrált adatok szerint 1333 fős, a várható adatok alapján 2149 fős természetes fogyás volt kimutatható. Mindezek ismeretében módosítanunk kell azt a korábbi feltevéssünket, hogy a magyar lakosság természetes fogyása az 1990-es évek közepén vette kezdetét, a fogyatkozás vélhetőleg jóval korábban, már az 1980-as évek végén elkezdődött.

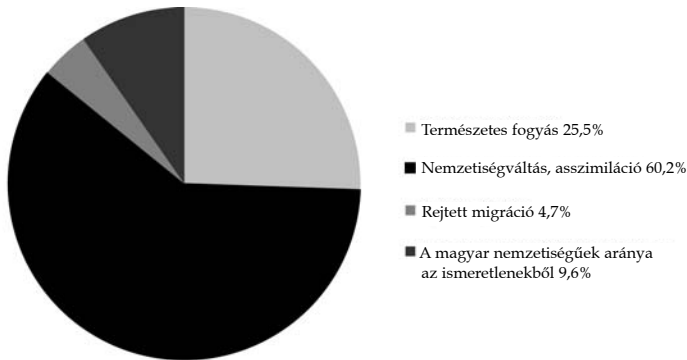
A két utolsó népszámlálás közti időszakban (1991 és 2001 között) a regisztrált adatok alapján kimutatott természetes fogyás értéke meghaladta a 2000 főt, a tényleges fogyás ettől kissé alacsonyabb volt, mivel a magyar lakosság vándorlási egyenlege a vizsgált időszakban mintegy 600 fős többletet mutatott ki.⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy a regisztrált vándorlási adatoknál az úgynevezett rejtett migrációnak sokkal jelentősebb hatása volt a magyarok számának az alakulására.⁶ A várható adatok alapján a 90-es években a természetes fogyás jelentősen magasabb volt, értéke 12 ezer fő körül mozoghatott.

1991 és 2001 között a népszámlálási adatok alapján kimutatott 47 ezer fős magyar népességcsökkenésből a természetes fogyás az előző években feltételezettnél sokkal nagyobb szeletet hasított ki, ezért az asszimiláció a korábban feltételezettnél kisebb mértékben járult hozzá a korábban kimutatott magyarságfogyáshoz, de továbbra is a magyarságfogyás meghatározó összetevőjét adta. Megfigyelhetjük, hogy a nemzetiségváltás a kimutatott fogyás 60,2%-át,

a természetes fogyás 25,5%-át, a rejtett migráció 4,7%-át, végül a népszámlálás során nemzetiség szerint ismeretlenek közül a magyarok aránya mintegy 9,6%-át tette ki.

2. ábra

A szlovákiai magyar népesség fogyásának becsült nagysága, dimenziói szerint 1991 és 2001 között, százalékban

Forrás: Saját számítás

A szlovákiai magyarság számának alakulásánál tekintetbe kell vennünk, hogy a magyar lakosság egy arányában sem elhanyagolható részét romák teszik ki, akik a népszámlálási és népmozgalmi adatgyűjtések során magyar nemzetiségűnek vallják magukat. Demográfiai viselkedésük igen nagymértékben különbözik a többségi népességtől. Sokkal magasabb termékenyséjük, nem elhanyagolható mértékben magasabb halandóságuk következtében az általuk nagyobb arányban lakott régiókban kimutathatóan magasabb a magyar termékenység, mint a romák által kevésbé lakott térségekben.⁷

A szlovákiai magyarság számának alakulása 2011-ben

A következő lépésben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen értékek között mozog, hogyan változik a szlovákiai magyarok száma a 2011. évre tervezett népszámlálás időpontjában. Mivel a szlovákiai magyarok számának alakulását nagyobb mértékben határozzák meg az asszimilációs folyamatok, mint a természetes népmozgalmi folyamatok, ezért a demográfiai gyakorlatban alkalmazott úgynevezett koreltolós módszer elvét a rendelkezésre álló szlovákiai statisztikai adatokból kiindulva alkalmazzuk a szlovákiai magyarságra vonatkoztatva.⁸ E módszer segítségével (3. táblázat) 2011-re egy „optimista” és egy „pesszimista” becslést dolgoztunk ki. Az optimista becslés szerint

2011-ben a magyarok száma még megközelíti a 487 ezret, a pesszimista változat szerint alig haladja meg a 461 ezret. Az első változat közel 34 ezer fős, az utóbbi mintegy 59 ezer fős magyarságfogyással számol. A két változat közti eltérés jelentős mértékű, 25,5 ezer fő. A 90-es években a magyarságfogyás meghatározó tényezőjét a nemzetváltási, asszimilációs folyamatok tették ki, ennek nagysága viszont jelentős mértékben függött többek között a magyarság pozitív vagy negatív jövőképeitől, a többségi társadalom kisebbségpolitikájától. Ezek a tényezők a népmozgalmi folyamatokkal összehasonlítva a jelenlegi ismereteink szerint kevésbé számszerűsíthetők. Tekintetbe véve a 2001-től eltelt időszak etnodemográfiai és etnopolitikai változásait, a magyarok száma a két jelzett érték között 2001-ben nagy valószínűséggel az alacsonyabbhoz közelít majd.

3. táblázat

A szlovákiai magyarok számának változása, 1980–2011

Év	A magyarok száma	Változás
1980	559 490	7484
1991	567 296	7806
2001	520 528	-46 768
2011 -	461 241	-59 287
2011 +	486 701	-33 827

Forrás: Népszámlálási adatok, saját becslés

Népesedéspolitikai alternatívák

Mindezek után próbáljuk meg áttekintetni a magyarság számát meghatározó egyes tényezőcsoportokat. Vajon lehetséges-e a magyarság számának alakulását befolyásolni, s ha igen milyen népesedéspolitikai alternatívák fogalmazhatók meg?

Látnunk kell, hogy a népesedési helyzet alakulását igen különböző tényezőcsoportok befolyásolják, melyek részletes elemzésére a jelen tanulmány keretei között nincs módunk. Egy-egy népesség, nemzeti közösség népességszámának alakulását egyrészt objektív – legalábbis az egyén szempontjából annak tűnő –, továbbá szubjektív tényezők sora alakítja.

1. A nemzeti közösségek számának alakulását meghatározó három tényezőcsoport közül az első csoport – a természetes népmozgalmi folyamatok – befolyásolására még országos szinten is igen szűk eszköztár áll rendelkezésre. Ugyan igen kis mértékben néhány tényező kedvező irányú változása hozzájárulhat a várható élettartam növeléséhez, azaz a halálozási ráta csökkenéséhez. Ezek közé sorolható a létfeltételek javulása, amit igen jelentős mértékben befolyásol a foglalkozási szerkezet kedvező irányú változása, melynek

feltétele a javuló iskolai végzettség szerinti összetétel. De ide sorolhatjuk a javuló egészségügyi ellátást, életmódváltást, melyek révén hosszú távon kis mértékű javulás várható.

A születések számának növelése, úgy tűnik, az előzőnél is sokkal komplexebb problémakört alkot. Szlovákiában a rendszerváltás óta eltelt időszakban az ezredfordulót követő néhány évben volt a születések száma a legalacsonyabb, de az időközben kimutatott emelkedés jelentős része a termékeny korban lévő, a gyermekvállalás idejét kitoló, korábban gyermeket nem vállaló nők jóvoltából következett be. A különböző családtámogatási juttatások hatása általában alulmarad a kincstári elvárásoknak. A 2009. év nívuma a születések számának növelését igyekszik serkenteni oly módon, hogy az első három gyermek megszületése után viszonylag magas juttatásban részesíti a szülőket. Nemzetiségi alapon, „önerőből” vagy külső forrásból még kevésbé állnak rendelkezésre olyan eszközök, melyek a szlovákiai magyar lakosság természetes fogyásának csökkenését országos szinten közvetlenül befolyásolhatnák. Helyi, településszinten megfogalmazott próbálkozások viszont sikeresek lehetnek e helységek lakossága előregedésének, infrastruktúrájuk további szétesésének lassítása szempontjából. Ezek között kiemelendő az a gyakorlat, melynek révén bérlakások építésével próbálnak meg fiatal gyermekes családokat helyben maradásra bírni. (Ezzel a lehetőséggel esetenként más települések lakói is élhetnek.) Ez a stratégia hosszabb távon csak akkor lehet igazán sikeres, ha a lakhatási lehetőség megfelelő, helyben vagy bejárható távolságban lévő munkalehetőséggel is párosul.

2. Mivel a szlovákiai magyar lakosság az országosnál jelentős mértékben kedvezőtlenebb gazdasági körülmények között él, ennek eleve a családalapításra, házasságkötésre is kedvezőtlen hatásai vannak. A létbizonytalanság, munkanélküliség szorításából igen gyakran csak a belső vagy külső migráció jelent kiutat, ez a kerülőút pedig a családalapítás és gyermekvállalás időbeni kitolását eredményezi. A migrációs folyamatok alakulásának legalább két aspektusát, a belső és a külső migrációt kell tekintetbe vennünk. Országosan is jelentős belső vándorlási folyamatok figyelhetők meg a hátrányosabb helyzetű települések, régiók irányából a fejlettebbek felé. Ebből a szempontból a magyarlakta területek legnagyobb része a gazdaságilag hátrányosabb helyzetű régiók közé tartozik, ahol naponta bejárható távolságban nincs vagy alig akad munkalehetőség. Az elköltözés, az állandó lakóhelyváltás lehetőségei korlátozottak: objektívan hiányoznak az ehhez szükséges források, másrészt a számításba vehető céltelepülések zöme nem magyarlakta település.

A külső migrációt legalább három szempontból kell tekintetbe vennünk. Távolság, nyelvi, kulturális azonosság szempontjából először a magyarországi irányba történő, elsősorban munka, illetve tanulási célú migrációt kell említenünk. Tekintettel arra, hogy a szlovákiai magyar lakosság döntő többsége

viszonylag kisebb távolságra lakik a magyar–szlovák határtól, számukra magyarországi munkahelyek, amennyiben az adott térségben rendelkezésre állnak, viszonylag könnyen elérhetők. Másrészt látnunk kell, hogy a magyar–szlovák határon való átjutás lehetősége korlátozott a töredékes úthálózat, illetve a hiányzó hidak következtében. További lényeges korlátja a magyarországi munkavállalásnak – eltekintve a gazdasági válságból adódó időleges visszaeséstől – a szlovákiaihoz hasonlóan alacsony bérek, melyek nem minden esetben kompenzálják az ingázásból adódó veszteségeket. Egészében véve elmondhatjuk, hogy a Magyarországon munkát vállaló szlovákiai magyarok többsége szervezett keretek között naponta ingázik munkahelye és települése között, ez pedig inkább segíti, mintsem gyengítené a saját településen maradási tendenciát. A Magyarországon tanuló diákok helyzete a munkát vállalóktól gyökeresen különbözik. Hosszabb időtávon belül megfigyelhető, hogy tanulmányaikat befejezve csak kisebb részük tér vissza szülőföldjére. Nem elhanyagolható azok száma, aránya sem, akik a magyarországi tanulmányi éveik után távolabbi országokba távoznak.

A vándorlási folyamatok másik célterületét a Csehországban munkát vállalók, tanulók teszik ki. Bizonyos szempontokból hasonló jegyei vannak a magyarországi és csehországi munkavállalásnak, tanulásnak. A csehországi munkavállalás, tanulás esetében is meghatározó a viszonylag közeli távolság, Csehország egyfajta „közel külföldnek” tekinthető. Hiszen a cseh területeken dolgozók, tanulók egy több generáció által ismerős világba kerülnek, amellyel még alig két évtizede Szlovákia közös államot alkotott, s melynek a kultúrája, nyelve nem sokkal távolabbi a szlováknál. A Csehország irányába (munkavállalás és tanulás céljából) zajló migrációt a szubjektív tényezők is felerősítik. Sokan generációk által áthagyományozott családi tapasztalatból indulnak ki, mely szerint, ha már egyszer gazdasági okokból el kell hagyni a szülőföldet, akkor Csehország gazdaságilag kedvezőbb feltételeket, s nem utolsósorban, nemzetiségileg is befogadóbb környezetet biztosít a szlovákok által lakott területeknél.

Végül a harmadik aspektust a nemzetközi migráció egyéb területei jelentik. Ebben az összefüggésben figyelhetők meg a jelenlét és távollét igen változatos alternatívái a hosszabb-rövidebb ideig tartó távingázásoktól kezdve a végleges vagy véglegesnek tűnő külföldi letelepedésekig. A Magyarországon és Csehországon kívüli országokban tanuló magyar fiatalok aránya jelentősen alacsonyabb, mint az előző két országban, de ezt követően a hosszabb-rövidebb ideig tartó kint maradásuk esélye igen magas.

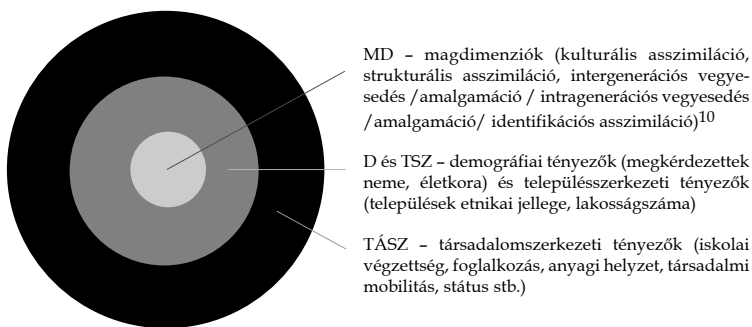
A külföldi letelepedés növekedésében az ezredfordulótól kezdve van növekvő szerepe a külföldi partnerrel kötött házasságoknak is. A Szlovákiában regisztrált házasságkötési statisztikák szerint a nők sokkal nagyobb arányban lépnek házasságra külföldi partnerrel, mint a férfiak. A magyar házassulók körében arányuk ugyan alacsonyabb, de nem elhanyagolható.

Felmerül a kérdés, hogy milyen eszközökkel lehetne a szülőföldről történő elvándorlást mérsékelni. Gyakorlatilag a magyarlakta települések gazdasági helyzetének a javítása, azaz lokális és mikroregionális szinten a megfelelő munkahelyek biztosítása jelenthet egy olyan eszközt, amely az elvándorlás irányába ható kényszert csökkentheti. Ennek biztosítására az előzőtől már némileg nagyobb mozgásteret lehet az egyes régiók önkormányzatainak, vállalkozóinak, de magyarországi vagy más külföldi területirányos beruházásoknak.

3. A harmadik – hatásában, de befolyásolhatósága szempontjából is legjelentősebb – tényezőt az asszimilációs, nemzetváltási folyamatok jelentik. Ezt a tényezőcsoportot, tekintettel a szlovákiai magyarság demográfiai folyamataiban betöltött szerepére, részletesebben fogjuk vizsgálni. Az asszimiláció kérdését több szempontból vesszük górcső alá. Először tekintsük át az asszimilációs folyamatok intenzitását befolyásoló tényezőket, ezt követően próbáljuk meg áttekinteni azt is, hogy milyen eszközeink vannak az asszimilációs folyamatok mérséklésére.⁹

3. ábra

Az asszimilációs folyamatok intenzitását befolyásoló tényezők, dimenziók

Az ábrából látható, hogy az asszimilációs folyamatokat, azok intenzitását elsősorban az úgynevezett magdimenziók határozzák meg, melyeket a településszerkezeti, illetve demográfiai tényezők jelentős mértékben befolyásolnak. A társadalomszerkezeti tényezők hatását az asszimilációs folyamatokra kevésbé ismerjük.

Vegyük sorra az egyes tényezőket. Szociológiai vizsgálatok eredményei alátámasztják, hogy a magdimenziók közül legnagyobb hatása a családi háttérnek, azaz a szülői házasság homo-heterogenitásának van.¹¹ Sokkal kisebb a szerepe a magyar nyelvtudás mértékének, az iskoláztatás nyelvének, és még kevésbé hat az egyén (de nem gyermekei) nemzeti hovatartozására házastársának nemzetiségére.¹² A településszerkezeti tényezők közül a települé-

seken élő magyarok arányának van kiemelt jelentősége. A nagyobb arányban magyarul telepedéseken az asszimilációs folyamatok kevésbé intenzívek, mint a szórványban. A demográfiai tényezők közül az egyén életkora is hatással van a hasonulási folyamatokra. Az életkor előrehaladásával egyre kisebb az esélye a nemzeti hovatartozás változásának. A legintenzívebb hasonulási folyamatok az iskoláskor időszakára tehetők, kevésbé intenzív asszimiláció köthető a házasságkötések időszakához.

Tegyük most vizsgálat tárgyává, hogy hogyan csökkenthetjük az asszimilációs folyamatokat. Az asszimilációs folyamatokat dimenziói, illetve ezek kölcsönhatásai mentén ragadjuk meg.

Először a legnagyobb hatású tényezőt, a vegyes házasságok hatását vizsgáljuk meg. A korábbiakban már rámutattunk, hogy a vegyes házasságok kevésbé befolyásolják a házasságra lépő (kisebbségi) felek nemzeti kötődéseit, sokkal nagyobb hatása van gyermekeik nemzeti irányultságára. Kimutatható, hogy ennek hatása jórészt annak köszönhető, hogy a vegyes házasságokban élő felek kapcsolata nemzetiségi szempontból aszimmetrikus, azaz a többségi fél nemzetisége a felnövekvő gyermek identitásválasztása során mércévé válik, ezáltal a kisebbségi identitás fenntartásának esélye csökken.¹³ Ebből a szempontból lenne jelentősége a fiatalok párkapcsolatra történő felkészítése során kiemelni, az élet más területei mellett, a nemzeti háttér szempontjából is szimmetrikus, kiegyensúlyozott kapcsolatra törekvés jelentőségét. (Azaz a párkapcsolat korábbi szakaszaiban már a házasságkötés előtt kellene tisztázni, hogy az ifjú pár hol helyezkedik majd el a két kultúra, két kapcsolati háló világában. De tisztázni kellene kettős kötődésük későbbi gyakorlati kérdéseit is, mint a kapcsolatok ápolásának kiegyensúlyozottságát, gyermekeik iskoláztatásának nyelvét, korábbi kulturális kötődéseik fenntartását stb.)

További meghatározó dimenzió az iskolaválasztás, az iskoláztatás nyelvének a kiválasztása, melynek jelentőségét a magyar szülők gyakran alábecsülik. A tisztázó, felvilágosító diskurzusnak ezen a területen is kiemelkedő jelentősége van. Megfelelő fórumokon – sajtó, személyes kapcsolatok, a témával kapcsolatban tartott helyi fórumokon – szükséges eloszlatni azt a talán leginkább hangoztatott téves nézetet, mely szerint a szlovák iskola választása „csupán” a tökéletes szlovák nyelvtudást biztosítja a gyermek számára. Az ily módon választó szülők nem tudatosítják ennek következményeit gyermekeik, de egész családjuk szempontjából sem. (A gyermek nemzeti hovatartozásának változásán kívül a korábban homogén család etnikai irányultsága, kulturális fogyasztása, nyelvhasználata is változik. A szlovák iskolákat látogató gyermekek jelentős arányban a későbbiekben a szüleikkel is szlovákul akarnak kommunikálni.) Az iskolaválasztás viszont jelentősen meghatározza a magyar nyelvtudás mértékét is. Az iskolaválasztást az említett szubjektív okok mellett objektív, elsősorban a magyarul telepedések

nemzetiségi összetételéből adódó korlátok is nagyrészt behatárolják. Azaz a magyar kisebbségű, szórvány jellegű településeken csak igen kis számban vannak magyar tanítási nyelvű iskolák, ezért ezekben a régiókban a tanulók magyar tanítási nyelvű iskolákba szállítása elsősorban iskolabuszokkal biztosítható. Tekintettel arra, hogy a magyar nyelvterületen belül a magyar kisebbségű települések aránya fokozatosan növekszik, ezért fokozottan hangsúlyosabb szerepe lehet az iskolabusz-programoknak.

A szlovákiai magyarság számának alakulásánál, az ezt befolyásoló stratégiák ismertetésénél nem kerülhetjük meg a cigány- vagy romakérdés és a magyar népesedési trendek alakulásának rövid áttekintését. A kérdés legalább érintőleges boncolgatása amiatt is fontos, mivel egymással jórészt ellentmondásosan összefüggő jelenségek kölcsönhatásáról van szó.

A magyar nemzetiségű romák számáról nincsenek közvetlen adataink, de a korábbi adatokon nyugvó számítások alapján a 2001-ben mintegy 400 ezer főt¹⁴ kitevő szlovákiai romák jelentős része, mintegy 65 ezer fő magyar nemzetiségű volt, azaz a magyar nemzetiségűek között az országoshoz viszonyítva a romák felülreprezentáltak. Ezért is kell kiemelt módon foglalkoznunk a magyar népesség demográfiai és társadalomszerkezeti folyamatainak vizsgálatánál a „magyar romák” demográfiai szerepével.

A romák termékenysége jelentősen, mintegy kétszer magasabb az összlakosságénál. Az átlagnál jóval alacsonyabb átlagéletkor, sokkal magasabb gyermekszám jellemzi a roma családokat. Másrészt társadalmi szerkezetük sokkal kedvezőtlenebb. Kirívóan alacsony az iskolai végzettségük, döntő többségük csak alapiskolát látogatott, jelentős hányaduk ezt be sem fejezte. Ebből adódóan meghatározó körökben az igen magas munkanélküliség, sokkal nagyobb arányban élnek az ország társadalmi-gazdasági szempontból legkedvezőtlenebb térségeiben.¹⁵ Demográfiai és társadalomszerkezetük e kettőssége rányomja a bélyegét szlovákiai magyarok szerkezeti jellemzőire. Az általuk jelentősebb arányban lakott térségekben (losonci, rimaszombati, rozsnói járások) „statisztikailag” javítják a magyarok demográfiai termékenységi mutatóit, ugyanakkor az eltérő életmód, a kirívóan nagy társadalmi távolság köztük és a többségi lakosság között nem csökken a generációváltások során. Külön feladatot, kihívást kell, hogy jelentsen a szlovákiai magyar közélet meghatározóinak, hogy milyen eszközökkel integrálhatók a magukat magyarnak valló romák a magyar kulturális közösségbe. Ellenkező esetben hosszabb távon sajátos ellentmondások felerősödésével kell számolnunk: egyrészt a statisztikai magyarság egyre nagyobb részét egy olyan réteg alkotja majd, melyet igen nagy társadalmi távolság választ el a közösség nagyobbik, nem roma részétől, másrészt amennyiben integrálásuk érdekében nem történnek megfelelő lépések, statisztikai nemzetváltásuk felerősödésére és a magyarság számának korábban jelzett csökkenésénél is nagyobb mértékű apadására kell számolnunk.

Felhasznált irodalom

- Csepeli György – Örkény Antal – Székely Mária: *Grappling National Identity. How Nations See Each Other In Central Europe* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000)
- Gyurgyík László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése* (EÖKIK, Budapest, megjelenés alatt)
- Gyurgyík László: *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években* (Kalligram, Pozsony, 2006)
- Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. In: Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai. 2009. január 29., Somorja-Csölösztő* (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009)
- Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében* (Kalligram, Pozsony, 2004)
- Vaňo, Boris: *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR [A roma népesség demográfiai jellemzői Szlovákiában]* (Infostat, Bratislava, 2001)
- Vaňo, Boris: *Projection of Roma Population in Slovakia until 2025* (Infostat, Bratislava, 2002)
- Yinger, John M: *Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict* (State University of New York Press, Albany, 1994)

Jegyzetek

- ¹ Gyurgyík László: *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években* (Kalligram, Pozsony, 2006)
- ² Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. In: Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala előadásai és dokumentumai. 2009. január 29., Somorja-Csölösztő* (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009)
- ³ Kivételt az '50-es évek adatai képeznek. Az eltérés az 1950-es népszámlálás torz nemzetiségi adataiból adódik.
- ⁴ Gyurgyík László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése* (EÖKIK, Budapest, 2010) / megjelenés alatt/
- ⁵ A regisztrált adatok alapján az 1991–2000 években a magyarok tényleges fogyása 1520 fő volt.

- ⁶ A rejtett migráció alatt a népmozgalmi statisztika által nem rögzített „rejtett” vándorlást értjük. Ide tartoznak mindazok, akik külföldön tanulnak, dolgoznak, s egy részükhöz külföldön ideiglenes, huzamos tartózkodási engedélye van, vagy akár már le is telepedtek, de a kibocsátó ország statisztikájának ezt nincs módjában követni. A rejtett migráció nagyságát csak a célországok bevándorlási adatai alapján lehetséges bizonyos mértékben rekonstruálni. A rejtett migráció kategóriájába sorolhatók a rendszerváltást megelőző időszakban emigráltak is, akikről jobbára a népmozgalmi statisztika közvetlenül nem vett tudomást. A két népszámlálás közti időszakban a rejtett migráció közvetlenül nem mutatható ki, utólag a továbbszámított adatok és az utolsó népszámlálás adatának különbségében jelentkezik.
- ⁷ A szlovákiai demográfusok a cigányok mai számának meghatározásában az 1980-as népszámlálási adatokkal párhuzamosan végzett cigányösszeírás adataiból indulnak ki. Boris Vaňo az 1980-as népességet kohorszkomponens módszer segítségével előreszámolta, és a cigányok 2000-es számát 400 ezer főre becsülte. L. Vaňo, Boris: *Projection of Roma Population in Slovakia until 2025* (Infostat, Bratislava, 2002). Amennyiben azt feltételezzük, hogy a magukat 1980-ban magyarnak valló cigányok hasonló arányban gyarapodtak, számukat 80 ezerre becsülhetjük.
- ⁸ Erről L. részletesebben Gyurgyík: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai a kilencvenes évektől napjainkig, különös tekintettel az ezredforduló utáni évekre. In: Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekvédelem* (Forum Institute, Somorja, 2009) 35–39. p.
- ⁹ Az asszimiláció fogalmának kifejtését, elméleti megközelítését L. Yinger, John M.: *Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict* (State University of New York Press, Albany, 1994)
- ¹⁰ Egy korábbi vizsgálatunkban az egyes magdimenziókat az alábbi változók segítségével operacionalizáltuk: a kulturális asszimilációt a magyar nyelvtudás mértékével, a strukturális asszimilációt az iskolázottság nyelvvel, az intergenerációs amalgamációt a szülők házasságának homo-heterogenitásával, az intragenerációs asszimilációt a házastársak nemzetiségével, az identifikációs asszimilációt a megkérdezett nemzetiségével. L. Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében* (Kalligram, Pozsony, 2004)
- ¹¹ A homogén magyar családból származók 94%-a, a vegyes, magyar–szlovák családból származóknak 20%-a felnőttkorában is magyarnak vallja magát, a homogén szlovák családból származó felnőttek közül mindenki szlovák származású.
- ¹² A magyar származású gyermekek, ha magyar iskolát látogatnak 2%-uk, amennyiben szlovák tanítási nyelvű iskolába járnak 28%-uk felnőttkorában már szlovák nemzetiségűnek vallja magát. Abban az esetben, amikor a magyar származásúak már jobban beszélnek a többségi nyelvet – a megkérdettek közel fele, 49%-a minősítette magát szlováknak. A magyarul jobban beszélőknek az előző típushoz hasonlóan 2%-a minősítette magát szlováknak. A legkisebb változáshoz a megkérdettek nemzetiségében a más nemzetiségű házastárs választása vezetett. A nem magyar féllal házasságot kötők 16%-a, szemben a magyar féllal házasulók 3%-ával, vallotta magát szlováknak.

¹³ Csepeli György – Örkény Antal – Székely Mária: *Grappling national identity. How nations see each other in Central Europe* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000)

¹⁴ Vaňo, Boris: *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. [A roma népesség demográfiai jellemzői Szlovákiában.] (Bratislava, Infostat, 2001)

¹⁵ *Uo.*